Christopher Clark. *“Wilhelm II: De laatste Duitse Keizer”*

Brecht Capiau

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/7971>

DOI : 10.4000/temoigner.7971

ISSN : 2506-6390

Éditeur :

Éditions du Centre d'études et de documentation Mémoire d'Auschwitz, Éditions Kimé

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2018

Pagination : 122-123

ISBN : 978-2-930953-076

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Brecht Capiau, «Christopher Clark. *“Wilhelm II: De laatste Duitse Keizer”*», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 127 | 2018, Online op 10 février 2022, geraadpleegd op 14 février 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/7971> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.7971>

Ce document a été généré automatiquement le 14 février 2022.

Tous droits réservés

Christopher Clark. "Wilhelm II: De laatste Duitse Keizer"

Brecht Capiau

RÉFÉRENCE

Christopher Clark. *Wilhelm II: De laatste Duitse Keizer*, vertaald uit het Engels door Huub Stegeman, Amsterdam: De Bezige Bij, 2017, 430 p.

- ¹ *Het proces tegen Wilhelm II: een vonnis over de schuld van de Duitse keizer aan WO I* beroerde in 2016 pers en publiek. Het boek, geschreven door een team van Nederlandse historici en juristen, claimde voor eens en voor altijd een einde te willen maken aan deze schuldvraag, die nog steeds als een molensteen om de nek van de laatste Duitse keizer hing, in de vorm van een 'wat als'-proces. Het feit dat het vonnis sterk lijkt op het echte lot van de keizer – ontheffing uit al zijn functies en levenslange detentie in Huis Doorn in Nederland – ruikt op het eerste gezicht sterk naar politieke belangenvermenging. Het lijkt wel of de Nederlandse justitie over de grenzen van de tijd heen de Nederlandse politici uit de jaren twintig van de vorige eeuw een schouderklopje geeft en concludeert dat de staat juist heeft gehandeld. 'Mocht een derde partij dit proces gevoerd hebben, dan zou alles volledig anders verlopen zijn', zou de doorsnee lezer kunnen redeneren. Niets is echter minder waar.
- ² Toeval of niet, amper een jaar na dit boek verscheen bij de Bezige Bij *Wilhelm II: De laatste Duitse Keizer*, de Nederlandse vertaling van het werk van de Australische historicus Christopher Clark uit 2000. Hoewel dit boek in geen geval geschreven is als antwoord op *Het proces tegen Wilhelm II*, zijn er toch tal van opmerkelijke verschillen en gelijkenissen. Zo zien we op de cover van *Het proces tegen Wilhelm II* een oude keizer, in militair uniform en beladen met decoraties, die de lezer verslagen aanstaart. Op de cover van *Wilhelm II: De laatste Duitse Keizer* staat echter een jeugdige, triomferende Wilhelm in burgerpak met een blik op oneindig, dromend van een glorierijke toekomst voor zijn Duitse rijk. Een parallel tussen beide boeken is de poging van de auteurs om

de daden van de keizer te duiden in hun tijdsspecifieke context, en in die zin soms zelfs gelijkaardige conclusies trekken. Clark heeft echter een streepje voor omdat hij de volledige politieke carrière van de man overloopt en niet enkel wat er kort voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog is gebeurd.

- 3 In zijn voorwoord maakt de historicus duidelijk dat hij vooral de politieke loopbaan van de keizer zal bestuderen en stelt hij vraagtekens bij het steeds terugkerende historische discours rond zijn 'persoonlijke heerschappij'. Hij argumenteert dat het keizerschap geen monolithisch geheel is, maar een verzameling van verschillende functies: militair, cultureel, religieus, enzovoort. Zijn onderzoeksvraag luidt dan ook of het enig verschil uitmaakte dat het Wilhelm II was die op de Duitse keizerstroon zat tussen 1888 en 1918, en niet een ander.
- 4 In het eerste van in totaal acht hoofdstukken spitst Clark zich hoofdzakelijk toe op de opvoeding van Wilhelm II, die je zou kunnen omschrijven als een moeilijk compromis tussen twee tegenovergestelde politieke culturen met de jonge prins als inzet. Het liberaal-burgerlijke ideaal van zijn ouders clasht met de oud-Pruisische idealen van grootvader keizer Wilhelm I. Wilhelm II groeit uiteindelijk op tot een jongeman met de fysieke en uiterlijke kenmerken van de aristocratische Pruis zonder hun waarden en mentaliteit echter te delen. Ook als volwassene ontsnapt Wilhelm II niet aan het getouwtrek rond zijn persoon. In de volgende hoofdstukken stelt de Australische historicus dat de vrij vage omschrijving van het keizerschap in de Duitse grondwet van 16 april 1871 later voor veel problemen zorgt. Zo is Wilhelm geen keizer van Duitsland, maar een Duitse keizer. Bovendien overvleugelt de rijkskanselier ruimschoots de keizer als het gaat om concrete politieke beslissingen op militair, economisch en sociaal vlak. Toch is Wilhelm II geen marionet in de handen van zijn opeenvolgende rijkskanseliers. Hij kan zijn ambt immers niet neerleggen en benoemt of ontslaat ministers naar eigen goeddunken.
- 5 Als lezer leren we Wilhelm II kennen als een uiterst bevlogen individu met een grote honger naar kennis en een meer dan uitgesproken interesse in de technologische verwezenlijkingen van zijn tijd. Zijn extreem defensieve houding, gebrek aan objectiviteit, zijn botheid wanneer hij denkt dat aan zijn gezag getwijfeld wordt en het vele gereis zorgen er echter ook voor dat de keizer ongedisciplineerd en onzorgvuldig zijn staatszaken regelt. Rijkskanselier Bernhard von Bülow zal later opmerken dat de keizer nood heeft aan betrouwbare dienaren die er in slagen om de monarch op het juiste moment aan te sturen en in te tomen. Bovendien is de keizer één van de eerste echte 'mediamonarchen', wat de zaak er zeker niet makkelijker op maakt. Volgens Clark overschat de monarch de kracht van de pers om de publieke opinie weer te geven en te beïnvloeden. Wilhelm II zoekt immers actief en consequent de aandacht van de media, maar dat heeft vaak rampzalige gevolgen voor zijn imago, zoals de Daily Telegraph-crisis van 1908 duidelijk aantoont. De krant publiceerde een interview met zijn vriend, kolonel Edward James Montagu Stuart-Wortley, waarin de keizer weinig flatterende opmerkingen over Groot-Brittannië maakt en zijn persoonlijke politieke inspanningen om de vrede in Europa te bewaren overdrijft.
- 6 Wat de Eerste Wereldoorlog betreft, geeft Christopher Clark de keizer duidelijk het voordeel van de twijfel. Hij betoogt dat Wilhelm II noch voorstander was van een preventieve oorlog, noch een aanhanger van het idee dat oorlog onvermijdelijk was. Hij heeft niet meer, maar ook niet minder beslissingen genomen die de Eerste Wereldoorlog versneld hebben dan zijn andere keizerlijke collega's Franz Joseph en

tsaar Nicolaas II. Het grootste probleem ziet Clark in de gebrekkige organisatie van zijn militaire commandostructuur. In plaats van te kiezen voor een centraal orgaan dat alle militaire activiteiten coördineert, versplintert de keizer zijn militaire commandostructuur over een hele reeks concurrerende organen. Wanneer de nood het hoogst is, draagt hij bovendien zijn recht om operationele bevelen te geven over aan de chef van de generale staf. Uiteindelijk eindigt hij als 'gijzelaar' van de generaals Paul von Hindenburg en Erich Ludendorff. Zij maken van de verzwakte positie van de keizer gebruik om vanaf augustus 1916 een de facto militaire dictatuur te vestigen in Duitsland. Clark gaat tegen alle verwachtingen in vrij snel over de dramatische gebeurtenissen die geleid hebben tot de afzetting van keizer Wilhelm II en diens ballingschap. Aan het argument dat deze feiten in andere historische boeken uitvoerig zijn behandeld, heb je als lezer niets. Het houdt bovendien geen steek om in een biografie aan dergelijke ingrijpende gebeurtenissen in het leven van de monarch weinig aandacht te schenken.

- 7 De auteur herpakt zich enigszins als hij de nodige kanttekeningen maakt bij de historische opvatting dat Wilhelm II de wegbereider zou geweest zijn van Hitler. Wilhelms reactie op de joden was eerder reactionair dan ideologisch getint. De keizer heeft tijdens zijn bewind geen enkele poging ondernomen om het de joden via wetgeving moeilijk te maken. De monarch is simpelweg intellectueel en emotioneel niet in staat om aan zelfkritiek te doen en zoekt daarom de schuld van zijn persoonlijk lijden bij anderen. De joden zijn op dat vlak een makkelijke zondebok. De keizer is in ieder geval niet de bloeddorstige maniak die vele historici na de Eerste Wereldoorlog van hem maken, aldus Clark. In 1938 berispt hij zelfs de nazi's omwille van een recente pogrom. Wilhelm blijft hoopvol, maar tegelijk bijzonder sceptisch over Hitlers intenties om de monarchie te herstellen. De nazi's dienen in zijn ogen enkel als springplank om terug aan de macht te komen. Ideologische inspiratie is er niet. Op 27 januari 1934 staakt Hitler alle ceremonies naar aanleiding van de 75ste verjaardag van de keizer. Later verbiedt hij ook alle monarchistische organisaties. De hoop op een nieuw keizerschap wordt hiermee finaal de kop ingedrukt. In zijn testament laat Wilhelm II, die op 4 juni 1941 overlijdt, vastleggen dat zijn lichaam pas naar Duitsland mag terugkeren als de monarchie er is hersteld. Een droom die nog steeds niet is uitgekomen.
- 8 Christopher Clark heeft met dit werk tegelijk een synthese en een kritisch commentaar willen leveren op de mammoetbiografie over keizer Wilhelm II van de Britse historicus John C.G. Röhl. Het is opnieuw een uitstekend onderbouwd boek geworden, maar een echte biografie kunnen we het niet noemen. Door zich exclusief te richten op de politieke carrière van de keizer is er weinig ruimte voor het persoonlijke leven van de monarch. We lezen bijvoorbeeld amper iets over de invloed die het publieke imago van de keizerin had op de populariteit van haar man. Clark stipt dit gegeven aan, maar laat vervolgens deze piste volledig links liggen. We kunnen hier terecht spreken van een gemiste kans, want het had het functioneren van de man vanuit een weinig onderzochte invalshoek kunnen belichten. Een biografie over een keizer moet immers niet alleen aandacht hebben voor de man als politiek figuur maar ook als privépersoon. Dat een gulden middenweg bestaat zonder in geroddel te vervallen, bewijzen veel andere biografieën. In dit geval is het wellicht aan te raden om zowel het boek van Clark als het werk van Röhl, dat trouwens veelvuldig aangehaald en geciteerd wordt, te lezen om een volledig beeld te krijgen.